

В. ДУДАРЕЦЬ, О. СМОЛЯР

ТИПИ КАМ'ЯНИСТИХ САДІВ СХОДУ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

У статті досліджуються принципи кам'янистих садів Сходу, їх види та роль у створенні ландшафтних композицій.

Ключові слова: кам'яністі сади, садово-паркове мистецтво, типи садів, стилі садів, ландшафтна композиція.

© В. ДУДАРЕЦЬ, О. СМОЛЯР, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 3 (99), 2011

На сьогоднішній день дуже важливим є створення та формування дизайну садів і парків України за східною ландшафтною організацією композиційних елементів, які насичені дивовижною природною красою і витонченістю сенсу свого існування. Усвідомлюючи це, виникає прагнення створити чудовий затишок в садах і парках, як на Сході, переносячись в світ спокою, легкості і поєднання з природою в одне ціле.

У зв'язку з тим, що східне ландшафтне мистецтво саме «кам'янистих садів» будується за особливими принципами, то безумовно, дуже актуальним є вивчення їх організації і створення. Все це буде значним доробком у мистецтві ландшафтного дизайну.

Вивченням вітчизняного та світового досвіду розвитку садово-паркового мистецтва загалом та східних кам'янистих садів зокрема займалися такі провідні вчені як Л.П. Александров, І.О. Богова, Ю.О. Бондар, Н.А. Ільїнська, А.П. Вергунов, І.Н. Гегельський, А.С. Залеська, І.А. Косаревський, І.П. Приходько, І.Д. Родичкін, Ю.Ю. Нельговський та інші.

Останнім часом, в період несприятливої екологічної ситуації в багатьох регіонах України, проблеми відродження природних, ботанічних, екологічних, а також східних садів стають актуальними. Рівень досліджень в цьому напрямку не можна вважати достатньо вивченим.

Садове мистецтво Сходу, зокрема японський сад сформувався в руслі пейзажного стильового напрямку. Цьому сприяла природа Японії з її м'яким кліматом, багатою флорою і різноманіттям пейзажів. Пейзаж, створений на незначній площі саду, далекий від існуючої природи, але образ природи покладений в його основу. Головна функція японського саду — споглядання і оцінка краси пейзажів з окремих місць споглядання — терас, вікон будинку.

Японський сад розвивався разом з культурою свого часу, підкорюючись релігійним концепціям.

Відправною точкою формування садів є релігія, згідно з якою краса природи є однією з форм розуміння істини. Це сприяло загостренню естетичного сприйняття, виробленню поетично-метафоричного способу мислення. Сади повинні були створювати умови до споглядання, викликати почуття емоційного відгуку. Основним композиційним принципом, так званим принципом «невизначеності», було створення гармонічної рівноваги всіх елементів саду, в якому є і свобода, і порядок, і дія, і спокій. Його можливо сформулювати як запер-

Композиція з вертикальних і горизонтальних каменів

чення рівності: об'ємно-просторові елементи саду не повинні бути одного розміру, в їх розміщенні недопустима симетрія.

Виділяють різні типи садів: за характером рельєфу — площинний сад і горбистий сад.

За складністю композиційної побудови: повна форма — «сін», напівскорочена — «сі», скорочена — «гьо». Найбільш розгорнута форма «сін». Так, зазвичай, сад містить весь набір композиційних елементів. Форма «гьо» більш стисла, і хоч число елементів невелике, вони виразніші і змістовніші. Недомовленість повинна активізувати загальне сприйняття саду.

Каміні підбирають за формою, кольором, фактурою. З них утворюють групи:

- основну: виявляє всю композицію, висоту горбів; розміщення рослинності в саду;
- допоміжну: підкорюється головній і підкреслює її основну ідею;
- гостьову: композиційно не підкоряється головній, але урівноважує її;
- зв'язуюча: композиційно об'єднує сад з будинком тощо.

Схема композиції елементів у кожній групі близька до рівностороннього трикутника, довга сторона якого повинна бути звернена до фасаду будинку, що виходить в сад, коротка — зліва, а середня — справа. Завдання художника полягає в тому, щоб відчутти можливість кожного каменя, знайти точне спів-

відношення елементів, організовуючи таким чином пластичний простір саду.

Вода — основа життя будь-якого кам'янистого саду. Вона присутня в формі водоймища з затокою, островами, пісчаними і кам'яними берегами і створює спокійну і широку річку чи бурхливий потік з порогами. Улюбленим елементом кам'янистого саду є водоспад.

Кам'яністи сади відіграють дуже вагомую роль в ландшафтному мистецтві сходу, де композиції займали найважливішу роль.

У ландшафтній композиції саду камені можуть бути основними чи одним з основних елементів. Схили гір, ущелини, виступаючі скелі, фантастичні нагромадження каменів створюють вражаючий ефект.

Каміні у співвідношенні з парковою архітектурою і озелененням емоційно впливають на людину. При проектуванні кам'янистого саду завдання ландшафтних архітекторів полягає в тому, щоб максимально виявити живописність та створити величну красу композиції шляхом відповідного розміщення використаних засобів для найкращого їх сприйняття.

Значний вклад у використання природних каменів в ландшафтних садах і створення теорії композиції внесли майстри японського садово-паркового мистецтва. Для врівноваженої композиції каменів характерно те, що головний і допоміжний камені в вертикальному положенні розташовані поряд, а горизонтальний і допоміжні — по периметру на деякій відстані. В композиції малого горбистого саду домінуюче положення займає головний камінь, інші елементи ландшафту — горби, острови і вода — підпорядковані домінанті і становлять завершену композицію саду.

«Сад каменів» — це рівнинний сад, в якому на білому піску зі сходу на захід укладено п'ятнадцять каменів групами (по два, три і п'ять), обрамленими зеленим мохом. Сад займає територію площею приблизно 300 м² і оточений низькими глинобитними стінами. В саду зелень відсутня, але вона заповнюється фоном з хвойних дерев, що оточують огорожу саду.

«Сад каменів» викликає різноманітні асоціації — морських хвиль, які омивають скелісті острови, чи білої піни хмар, над якими височіють вершини гір. Головне враження — спокій, тиша, ідеальна чистота. Рівновага і гармонія композиції дають можливість сконцентрованого простору. Будучи розташованим під відкритим небом, сад розрахований на обов'язкову взаємодію з навколишнім середовищем.

Композиція «сухий струмок» (галька символізує воду): 1 — головний пагорб з крутим схилом; 2 — сусідній пагорб з водоспадом; 3 — нижчий пагорб з поглибленою вершиною; 4 — низький округлий пагорб зі схилом до озера; 5 — віддалена вершина гористого ландшафту, видима над пагорбами 1 і 2; 6 — «камінь-охоронець»; 7 — «камінь-скеля»; 8 — «камінь шанування»; 9 — «камінь досконалого вигляду»; 10 — «камінь очікування»; 11 — «печерний камінь»; 12 — «камінь-п'єдестал»; 13 — «камінь місячної тіні»; 14 — «камінь почесного сидіння»; 15 — «святкові камені»; 16 — «головне дерево»; 17 — «дерево, що покращує ландшафт»; 18 — «дерево самотності»; 19 — «дерево, що приховує водоспад»; 20 — «дерево призахідного сонця»; 21 — «дальня сосна»; 22 — «розлога сосна»; 23 — веранда; 24 — кам'яна посудина; 25 — огорожа; 26 — кам'яний ліхтар; 27 — колодязь в саду; 28 — павільйон.

Статичність, що, здається, мінлива, залежно від освітлення каменів і піску, змінює форму і густоту тіней, фактуру поверхні.

Композиція саду розрахована на споглядання його на рівні очей. При переміщенні споглядач бачить тільки чотирнадцять каменів, а п'ятнадцятий завжди прихований. Геометричність ділянки саду контрастує з живописним розташуванням каменів; паралельні лінії піску навколо каменів перериваються концентричними лініями. Групи каменів розташовані так, що вони сприймаються й кожна зокрема, і всі разом.

Урівноваженість композиції підкреслюється особливою збалансованістю внутрішньої динаміки асиметричної побудови. Найбільший, «головний» камінь пірамідальної форми, закомпонований з останніми чотирма і об'єднаний обрамленням з моху.

Велику цінність для сучасної архітектури має «сад великої самотності», споруджений японським ландшафтним майстром Со-амі.

На незначній ділянці площею до 100 м² з декількох каменів виразної форми і колоритним забарвленням створена завершена композиція, яка розкриває ідею скелястого саду з гірським потоком. Два вертикальні камені в північно-східному кутку саду зображають водоспад, що перетворюється під мостом в гористий потік, спрямований на південь. Масштабно підібрані камені символізують скелясті острови, а навмисно розрівняний пісок — наче присутню воду. На відміну від «саду каменів» скелястий сад містить дерева, кущі й інші рослини, на фоні яких розгорнута композиція.

Принципи стародавніх садів широко використовуються і в сучасній архітектурі. Так, наприклад,

Рівнинний сад повного стилю: 1 — «камінь-охоронець»; 2 — «камінь почесного сидіння»; 3 — «камінь-пагорб»; 4 — «камінь досконалого вигляду»; 6 — «камінь розлуки»; 7 — «камені-бірки»; 8 — садовий колодязь; 9 — «камінь шанування»; 10 — огорожа; 11 — «камінь вечірнього сонця»; 12 — «дерево самотності»; 13 — «камінь очікування»; 14 — «камінь самотності»; 15 — кам'яна посуда; 16 — «камінь-острів»

«водяний сад» при ресторані розташований на острові посеред ставка, скелясті береги якого засаджені водними рослинами і деревами, що схилили свої гілки над водою. Дзеркало води відображає навколишню природу і надає ставку глибини, візуально збільшуючи обмежений простір саду [5].

Першим типом кам'янистих садів є «горбистий сад повного стилю».

Головний пагорб займає центральне місце. Він є значних розмірів з крутими схилами, на яких можна зводити павільйон; навпроти пагорба інколи створюють озеро з островами. Сусідній пагорб, який прилягає до головного і доповнює його, менший за розмірами і займає другорядне положення. Каскади зі скелями розміщуються на межі цих двох пагорбів.

Низький пагорб з поглибленою вершиною розташовують навпроти головного пагорба.

Цей пагорб відділяють від головного поглиблення, через яке може проходити дорога чи річка з заростями.

Низький округлий пагорб на передньому плані зі схилами до озера повинен бути покритий невеликими каменями і засаджений кущами.

Віддалена вершина гористого ландшафту, видима над схилами головного і сусіднього з ним пагорбів,

поміщується в самій віддаленій частині саду. Ця вершина повинна бути велика, прихована низу.

Десять основних каменів, що складають основу композиції «горбистого саду повного стилю», розташовують таким чином:

- «камінь-охоронець» — центральний елемент саду, найвищий, займає центральне положення у глибині саду, утворюючи наче обрив скелі, з якого спадає каскад;

- «камінь-скеля» встановлюється в парі з «каменем-охоронцем» в композиції водоспаду, однак нижче, його площина виступає вперед, щоб затінити каскад;

- «камінь шанування» — це камінь, який розділяє воду, широкий і площинний, встановлюється на передньому плані ландшафту в центрі острова чи на просторому місці біля входу в сад. В тій чи іншій комбінації з «каменем-охоронцем» він є невід'ємною складовою кожного малого саду. З боку «каменя шанування» повинен чітко виділятися «камінь-охоронець». З боку «каменя шанування» краще всього оглядається сад в цілому;

- «камінь досконалого виду» розташовується на передньому плані, з ним групуються два чи більше широкі низьких каменів;

- «камінь очікування» перепускає найвищий рівень води. Він знаходиться з протилежного боку від «каменя досконалого виду» і подібний до нього, але менший і більше конічної форми;

- «печерний камінь» — вертикальний, за формою нагадує «камінь-охоронець» і інколи його замінює. Його ставлять справа від «каменя-охоронця» поміж дерев, поряд кладуть широкий плоский камінь;

- «камінь-п'єдестал» кладуть на передньому плані, у розгалуженні кам'янистої доріжки, він слугує для переходу, повинен бути вищим та більшим, ніж інші камені доріжки;

- «камінь місячної тіні» створює ілюзію відстані і ставиться між двома головними пагорбами віддаленої вершини. Біля нього розташовують горизонтальний (лежачий) камінь. Біля «каменя місячної тіні» не можна висаджувати кущі;

- «камінь почесного сидіння» — це широкий плоский камінь і після «каменю шанування» найважливіший з горизонтальних (лежачих) каменів саду. До нього підставляється вертикальний (стоячий), менший за розмірами, який обіймає другорядне значення;

- «святкові камені» оформлюють берег. Це, в основному, комбінація з двох видів каменів — широких низьких і трохи округлих, розташованих в тисному місці саду біля води.

Композиційна закономірність спостерігається і в розташуванні дерев:

- «головне дерево» розміщують у глибині центральної частини саду з каскадом. На це місце може бути висаджена велика красива сосна чи дуб.

«Головне дерево» оточують декількома іншими деревами з листям різного характеру для контрасту;

- «дерево, що покращує ландшафт, «не повинно поступатися за красою головному дереву, але обов'язково повинно контрастувати з ним за зовнішнім виглядом. Його садять ближче до переднього плану, а в великих садах воно може бути посаджене окремо. Це одиноке дерево займає в композиції головне положення. Досконала форма стовбура, гілок і листків повинні гармонувати з оточуючими елементами (кам'яний ліхтар, місток тощо). Воно не повинно закривати віддалені предмети, тому перевагу надають викривленій сосні чи дереву з негустою кроною;

- «дерево самотності» чи групу дерев з густим листям висаджують в глибині саду, створюючи тінь і враження самотнього місця;

Композиція з двох каменів під деревами

- «дерево, що приховує водоспад», — це група молодих листяних дерев чи кущів, посаджених біля водоспаду, щоб частково закривати його;

- «дерево призахідного сонця» висаджують в західній частині в глибині саду. Рідку крону цього дерева просвічують промені сонця, що заходить. Для створення зорового світлового ефекту при вечірньому освітленні використовують червоний клен чи інші квітучі дерева, наприклад вишню. Якщо висаджують вічнозелені хвойні дерева, до них обов'язково приєднують клени;

- «дальня сосна очікування» створює враження віддаленого соснового гаю. Її висаджують за пагорбами і частково приховують від споглядання. Гілки цього дерева не слід ретельно підрізати; якщо сад дуже малий, вона може знаходитись і за садом; замість сосни може бути використаний дуб;

- «розлога сосна» з гілками над водою — це одиноке вічнозелене дерево, що посаджене на передньому плані берега річки чи озера.

У композицію малого горбистого саду включають також малі архітектурні форми. Біля хвіртки огорожі розташовують садовий колодязь під гілками верби. Кам'яний ліхтар, поставлений під деревом, покращує ландшафт так, що світло від нього відбивається у воді. Посудина для води і ліхтар за нею займають лівий кут переднього плану. В глибині саду знаходиться павільйон, до якого веде звивиста доріжка.

Дуже живописні два містки (бамбуковий і з кам'яної глиби), що з'єднують «материк» з «острівком», і поставлені під різними кутами. Ще один місток з бамбука веде до садового павільйону.

Другим типом кам'янистих садів є «рівнинний сад повного стилю». Він є прямою протилежністю до горбистого саду певного стилю. В першому випадку навколо нього висаджують багато дерев, у другому ландшафт повинен бути відкритим.

Композиції з п'яти каменів під деревами

Рівнинні сади влаштовують найбільш в містах на обмеженому просторі чи перед будинками другорядного значення. Більшу частину території засипають утрамбованим і розрівняним піском, на якому укладають камені, символізуючи острови серед води. Тут відсутні водяні поверхні — вода символічно представлена піском.

Центральне місце займає «камінь-охоронець» вертикальної форми. В контрасті з ним — горизонтальний (лежачий) «камінь почесного сидіння» з іншими допоміжними каменями, чагарники.

Для придання рельєфу хоча б незначного піднесення і пластики в глибині саду кладуть «камінь-пагорб».

Лівіше головної домінанти, в середині саду, розташовується «камінь досконалого виду», який з невеликою сосною, чагарниками та іншими каменями створює живописну композицію. «Камінь місячної тіні», як завжди, знаходиться наодинці у західній частині саду. На порозі будинку, де господар прощається з гостем, що йде від нього, кладуть «камінь розлуки» продовгуватої форми.

«Камінь очікування», облямований рослинами, займає протилежний лівий кут переднього плану. З правого боку середнього плану знаходиться «камінь самотності». Оскільки порожній простір символізує водну поверхню, то на ній, зазвичай, розміщують «камінь-острів».

Дерева в рівнинних садах застосовуються в обмеженому асортименті,

Звичайно вони розташовані по кутах саду: в лівому кутку — «дерево самотності» в композиції з кам'яним ліхтарем і пагорбами кущів азалії, а в правому західному — «дерево вечірнього сонця» [4; 5].

Садовий колодязь і кам'яна посудина для води з ліхтарем, рослинами і каменями доповнюють композицію рівнинного саду повного стилю.

Третій тип кам'янистих садів — «горбистий сад напівскороченого стилю».

Принципи формування композиції основних елементів цього саду аналогічні принципам саду повного стилю, однак рельєф місцевості тут більш спокійний, спеціальних пагорбів немає, піднесена частина займає середнє положення. Співвідношення водних поверхонь зменшується, і тільки один місток перекинутий через струмок, що витікає з пагорба. Кількість деревинних насаджень також скорочується, але основні види дерев розміщуються в конкретних композиційних точках.

У центрі всієї композиції саду розташовані основні елементи: «камінь-охоронець» і «камінь-скеля», розділені водоспадом, в композицію якого входять «камені водоспаду», створюючи його нижній каскад. В центрі озера, куди впадає водоспад, — «камінь водяного дзеркала», в лівому кутку озера зна-

ходиться «спрощений пагорб», біля мосту — плоский «камінь краю мосту».

Місце для споглядання пейзажу відмічено «каменем почесного сидіння» біля повороту струмка під плакучою вербою навпроти ліхтаря, в співвідношенні з ним покладені камені різної форми. «Камінь досконалого виду» разом з другим плоским каменем і рослинами в правому кутку переднього плану оформлюють видову точку, звідки добре проглядається весь сад. «Камінь шанування» поміщений біля води і акцентує місце для споглядання центру саду з водоспадом, «печерний камінь» і «камінь місячної тіні» для створення глибини композиції віддалені на другий план і залишені за водоспадом і пагорбами.

Під розлогою плакучою вербою знаходиться ліхтар в стилі «розглядання снігу», інший ліхтар в центрі саду під сосною прикритий кущами, що особливо ефектно в нічний час. Посудину для води замість «каменя очікування» ставлять в лівому кутку, біля входу на веранду.

Цікавим типом кам'янистих садів є також четвертий тип «рівнинний сад напівскороченого стилю». Центральне місце в композиції займають «камінь-хранитель», «камінь пошани», «камінь почесного сидіння», «печерний камінь» і продовгуваті «камені-бірки». Камінь місячної тіні в парі з плоским каменем поміщений у віддаленій частині.

Садовий колодязь разом з розлогою сосною й іншими рослинами завершує композицію лівої частини переднього плану.

В правому кутку фрагмента за огороженою розташований «камінь самотності»; «камінь-п'єдестал» з'єднує між собою кам'яні стежки, що ведуть від веранди будинку до колодязя і воріт; «камінь очікування» займає особливе місце.

П'ятим типом кам'янистих садів виступає «горбистий сад скороченого стилю». Основним фрагментом горбистого саду скороченого стилю є невеликий пагорб зі струмком, декількома деревами і каменями.

Головний елемент саду — «камінь-охоронець» — займає центральне місце в композиції і разом з «каменем почесного сидіння» й іншими каменями, об'єднаними чагарником, домінує у всьому фрагменті. «Камінь очікування» знаходиться біля води і відмічає її рівень, «камінь пагорба» разом з іншим каменем і відстанями прикрашає східний схил пагорба; «камінь шанування» займає місце навпроти «каменя-охоронця».

Композиція з каменів на воді

Композиція з каменів і мохів біля будинку

У фрагмент введений новий тип каменя — «камінь вечірнього сонця», який знаходиться разом з «деревом призахідного сонця» на заході саду. «Камінь місячної тіні» розташований на пагорбі, де він гармонійно співвідноситься з ліхтарем і деревами.

Навіть в цьому скороченому фрагменті дотримується основний принцип композиції щодо розташування дерев — принцип контрасту двох поряд посаджених порід дерев.

«Рівнинний сад скороченого стилю» — шостий тип кам'янистих садів Сходу.

Рівнинний сад скороченого стилю є простою композицією з невеликою складовою елементів.

«Камінь-охоронець», «камінь досконалого виду» і садовий колодязь, що освітлюється в нічний час ліхтарем-світильником, знаходяться в центрі саду. Лівий кут переднього плану декорований «каменем очікування». В правому кутку на фоні бамбукової огорожі розміщений ще один колодязь в обрамленні каменів, чагарників і водяних рослин. Цей фрагмент рівнинного саду скороченого стилю доповнюють два основні дерева.

Отже, підводячи підсумки характеристики кам'янистих садів Сходу, їх принципів формування і композиційного вирішення, слід відмітити шість основних типів кам'янистих садів, а саме:

- 1) горбистий сад повного стилю;
- 2) рівнинний сад повного стилю;
- 3) горбистий сад напівскороченого стилю;
- 4) рівнинний сад напівскороченого стилю;
- 5) горбистий сад скороченого стилю;
- 6) рівнинний сад скороченого стилю.

Такі сади є відбиття стилю життя, божественності, злиття людини з природою, неординарного мислення, яке поєднане з відчуттям простору і свободи. Кожен бачить природу та її цінності по-своєму, але і кожна людина прагне до затишного спокою від повсякденних турбот, забуваючи, що життя прекрасне і сповнене багатством екологічно чистих куточків, де панує земний рай, який так потрібен всім.

Організувати ландшафтні композиції Сходу дуже актуально і популярно, і, вивчивши принципи формування кам'янистих садів Сходу, немає ніякої складності відтворити куточок японського мистецтва в нашому навколишньому середовищі. Дизайнери на сьогодні формують східні ландшафтні композиції, які особливо характерні в мощенні доріг, створенні струмочків і містків та організації кам'янистих садів з привабливими і неповторними композиціями.

Садово-паркове мистецтво Сходу кожного дня стає все привабливішим у світі, тому майстерність українських дизайнерів принесе у навколишнє середовище свою родзинку інтелектуального бачення

Сходу, що відображає гармонію життєвих поглядів сьогодення і майбутнього!

1. Білоус В.І. Садово-паркове мистецтво. Методи створення художніх садів / В.І. Білоус. — К. : Науковий світ, 2001.
2. Боговая Н.О. Ландшафтное искусство (учебник для вузов) / Н.О. Боговая, Л.М. Фурсова. — М. : Агропромиздат, 1988.
3. Гродзинський М.Д. Естетика ландшафту. Навчальний посібник / М.Д. Гродзинський, О.В. Савицька. — К. : Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2005.
4. Ивалова Л.И. Современный ландшафтный дизайн. Иллюстративная энциклопедия / Л.И. Ивалова. — М., 2003. — 84 с.
5. Кетчел Р. Японский сад за несколько дней: планировка, устройство, готовые проекты) / Р. Кетчел ; пер. с англ. — М., 2002.
6. Корц Ю. Благоустройство сада: Практические советы для обустройства садовых зон / Ю. Корц ; пер. с нем. Ю. Корц. — М., 2003.
7. Мальцева А.Н. Декоративные деревья и кустарники / А.Н. Мальцева, Г.Н. Малахов та ін. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2002.
8. Приходько П.И. Ландшафтная композиция малого сада / П.И. Приходько. — К. : Будівельник, 1976.

V. Dudarets, O. Smolyar

SOME PRINCIPLES IN FORMATION OF EASTERN STONY GARDENS

In the article have been studied some principles in formation of Eastern stony gardens as well as the kinds of ones and the roles in creation of landscape compositions

Keywords: stony gardens, garden art, garden types, garden styles, landscape composition.

V. Dudarets, E. Smolyar

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ КАМЕНИСТЫХ САДОВ ВОСТОКА

В статье исследуются принципы формирования каменистых садов Востока, их виды и роль в создании ландшафтных композиций.

Ключевые слова: каменистые сады, садово-парковое искусство, типы садов, стили садов, ландшафтная композиция.